

ŽIVKO BJELANOVIĆ
Filozofski fakultet
Radovanova 12
HR-21000 Split

HIPOKORISTIK KAO OZNAKA ZA TVORBENI NAČIN I KAO OZNAKA ZA VRSTU ZNAČENJA

U našoj gramatičkoj, onomastičkoj i dijalektološkoj literaturi hipokoristik se javlja kao metajezična oznaka za dva jezična fenomena, za vrstu značenja i za tvorbeni način. Hipokoristično značenje ostvaruje se izrazom koji je raznolik i dužinom postave, od jednosložne (tipa *Vlač*), preko dvosložne (tipa *Ívo, médo*) do višesložne (tipa *dugòuško*) i raznolik po načinu tvorbe. Pod hipokorističnom tvorbom najčešće podrazumijevamo način kojim od neke osnovnice nastaje tvorenica dvosložne postave s odgovarajućim nastavkom (-o, -e, -a) i karakterističnim naglaskom (tipa *Ívo, médo*). Kako ovom tvorbenom načinu pripadaju i tvorenice tipa *góljo, kljájjo*, s očito nehipokorističnim značenjem, termin hipokoristik nije jednoznačan. Članak je okrenut potrebi da se način tvorbe tvorenica tipa *Ívo, góljo* označi jednim a vrsta njihova značenja drugim terminom. Terminološko pitanje nije samo terminološke prirode.

I. Pristup temi

Onako kako se javlja u našoj gramatičkoj, leksikografskoj, dijalektološkoj i svakoj drugoj literaturi *hipokoristik* nije metajezična oznaka samo za jednu jezičnu pojavu. Nisu to ni toliki prijevodni ekvivalenti ovoga termina, pa ni *odmilica*, odnosno *umiljenica* iako su time što su jednočlani, prikladniji za terminološku uporabu od dvočlanih, npr. *riječ odmila*, i od tročlanih sintagmi, npr. *imenica od dragosti*. U našim su gramatikama hipokoristici opisani sa stajališta njihova značenja i samo su po tome posebna tvorbena kategorija, ali bez prodornije analize njihove tvorbene strukture, s osvrtom na njihov izraz tek kao na jezičnu datost bez koje im opis značenja nije moguć. Za to je najbolji primjer Maretićeva gramatika. U njoj se od svih značenjski obilježenih vrsta tvorenica jedino one hipokoristične izdvajaju u tvorbi riječi u posebnu skupinu, iza onih sufiksalne tvorenosti i ispred složenica tipa *Bògdān* ili *domàzet*.¹

¹ S naslovom *Imenice od dragosti (hipokoristici)*, GTM 383.

Veći dio literature podrazumijeva pod hipokoristikom tvorenicu sa značenjskim sadržajem posebne obilježnosti. Značenje je pozitivnog predznaka, ali se ono hipokoristično razlikuje od deminutivnoga po tome što se tvorenicom izražava dragost, nježnost ili odanost prema onome kojemu je ona oznakom identiteta.

Hipokoristično se značenje ostvaruje izrazom različitim najprije po dužini postave. Postava može biti jednosložna, kao *Vlác*,² dvosložna, kao *Niko*, trosložna, kao *Pèrica*, četverosložna, kao *zaljubljenko*, ili peterosložna, kao *očerupánko*. I samo iz ovih primjera razabire se da značenje kao neosvijetljena strana znaka nije pouzdan oslonac za analizu u kojoj razvrstavanje jezičnih činjenica ne izaziva velik broj nedoumica: tvorenice tipa *Vlác* obilježene su po tome što su rijetke u našem antroponomastičnom sustavu, onima tipa *Niko* hipokoristično je značenje uvelike potrošeno čestom upotrebom, onima tipa *Pèrica* može prevladavajuća značenjska sastavnica biti ili deminutivne ili hipokoristične obojenosti u zavisnosti od toga označava li mlađu ili stariju osobu, onima tipa *zaljubljenko* značenje je ili pozitivnog ili negativnog predznaka zavisno od konteksta u kojem se ostvaruju, a onima tipa *očerupánko* značenje je na jednom mjestu iscrpnije opisano kao pogrdno, blaže ili jače, a za djecu u razgovornom jeziku ili blago pogrdno ili hipokoristično.³ Vrlo je mnogo dvosložnica poput *bléso*, *góljo*, *jádo*, *kljájo*, *šúšlje*, *trítle* ili *zgrčó* koje naša literatura spominje kao tvorenice odmičnog tvorbenog načina iako im je značenje izrazito negativnog predznaka i izvan značenjskog konteksta.

Tvorenice ovoga značenja raznolike su i izrazom kojim se ostvaruju tvorbeni načini. Uzet ću za etalon Maretićev opis kakav je u njegovoj poznatoj studiji⁴ i kakav je u njegovoj gramatici⁵ jer se on, kako sam ističe,⁶ ugledao na Miklošića i Daničića, a po njegovu je opisu ovu vrstu tvorenica opisala cijela naša literatura od početka 20. stoljeća naovamo. Od tvorenica hipokorističnog značenja najviše je onih sufiksalne, sufiksarno-prefiksalne i složeno-sufiksalne tvorenosti. Maretić u spomenutoj studiji navodi više od dvjesto nastavaka⁷ kojima se tvore hipokoristici, a u gramatici⁸ dvanaest onih vrlo velike plodnosti: -ak (*Milāk*), -an (*Ràdan*), -ana (*Dràgana*), -en (*Ràden*), -eta (*Vlädeta*),

² Usamljen primjer i usamljena gramatika u kojoj se spominje (GTM 385), ali u leksikografskoj literaturi ima još ponešto primjera ovih izraznih vrijednosti: *Ban* < *Branimir*, *Fran* < *Francisko*, *Štef* < *Štefan*, *Tin* < *Augustin*, *Ton* < *Anton* (RMS), *Ber* < *Berislav*, *Bral* < *Bratislav*, *Bran* < *Branimir*, *Rad* < *Radoslav*, *Stan* < *Stanislav* ili *Vlad* < *Vladimir* (RMB).

³ GSB 257.

⁴ Maretić 81/1886 i 82/1886.

⁵ GTM 383-386.

⁶ Maretić 1886, 81/140.

⁷ Maretić 1886, 82/82-153.

⁸ GTM 384.

-ica (*ŕělica*), -ić (*Milić*), -iša (*Radiša*), -ka (*ŕělka*), -ko (*Ràtko*), -oje (*Ràdoje*), -ša (*ŕākša*) i kraticom itd. ističe da je riječ samo o izboru iz većeg korpusa. Primjere tvorenicama kao što su *bezazlénko*, *nedotupávko*, *nesigúrko*, *odrpánkko*, *raščupánkko*, *suhònjāvko*, *umišljénko*, odnosno *dugòuško*, *praznòglāvko* itd., dakle one prefiksno-sufiksne i složeno-sufiksne tvorbe navode samo novije gramatike.⁹ Što je najvažnije, sve su ove i sve sufiksne tvorenice kao što su *debéljko*, *čèlāvko*, *Ívko*, *ŕākša*, *ŕòkan*, *Pèriša*, *plàčko*, *Tòmica* itd. tvorbeno jasne jer ih u tvorbenoj analizi možemo rastavljati na dijelove tvorbenih struktura, na tvorbeni osnovu i na afiksne odsječke, sufikse i prefikse, i opisivati im izraz kao lice kojim su one okrenute jezičnoj analizi u tvorbi riječi.

Zbog uloge konteksta u oblikovanju značenja tvorenicama i suodnosa tvorbenih signala, pogotovo kad ih je više u tvoreničkoj strukturi, tvorenice mogu značenjski biti opisane s većim ili manjim razlikama ne samo na konotativnoj nego i na denotativnoj razini. Usporedimo li tvorenicu *dugòuško* s tvorenicom *zéko*, onda s pravom možemo reći da je među njima malo čega što im je različito kao što s jednakim pravom možemo reći da među njima nema ničega što im je isto, sve u zavisnosti od toga opisujemo li ih sa stajališta njihova značenja ili ih opisujemo sa stajališta njihova izraza, odnosno njihove tvorbenih prirode. Usporedba samo ovih dviju tvorenicama rječito kazuje da je svaki od dva plana jezičnog znaka zasebna realnost, da se svaki plan opisuje modelom svojstvenim njegovoj prirodi i da jezični opis ne može biti jednoznačan, cjelovit, jednostavan, sustavan, ekonomičan itd. ako osobine jedne i terminološki ne razgraničimo od osobina one druge razine. Tvorenicama tipa *ŕéje*, *Slávo*, *újo* ta dva plana nisu razdvojena pa im i izraz i značenje naša literatura identificira istim terminom, tj. identificira ih hipokoristicima po načinu tvorbe i hipokoristicima po značenjskom sadržaju. Zbog toga im se glede njihove pripadnosti istoj sklonidbenoj vrsti moraju opisati svojstva, tj. da su hipokoristici, da u muškom rodu završavaju na -o ili na -e, da im je postava dvosložna, da imaju dugouzlazni naglasak na prvom slogu, a da bi se vrstom sklonidbe razlikovale od imenica *ŕérko*, *Slávko*, *újko*, koje se ni značenjem, ni rodom, ni završetkom, ni dužinom postave, ni nadodsječkom ne razlikuju od njih, neke im gramatike pripisuju još i svojstvo da im je »osnova s jednosuglasničkim završetkom«.¹⁰

Ovakav opis, prvo, nije neproturječan jer e-vrsti pripadaju i imenice kao što su *Ándro*, *Bóge*, *Dóbre*, *Gábro*, *Klémpo*, *Krsto*, *Lóvro*, *Máksó*, *póbro*, *šmókljo*, *trtle* itd., makar imaju dva ili tri suglasnika na kraju morfološke osnove, drugo, nije iscrpan jer ovim tvorenicama, kao što ćemo vidjeti, još jedno obilježje bitno određuje prirodu tvorenosti i, treće, nije jednostavan jer ih gramatike umjesto jednim terminom identificiraju nabrojanjem mnoštva njihovih tvor-

⁹ GBZ 329; GSB 257; GTB 174.

¹⁰ GBB 572; GTB 90.

benih i morfoloških svojstava. U članku ću se baviti, prvo, odnosom u načinu tvorbe između tvorenica tipa *Péro* i svih ostalih tvorenica hipokorističnog značenja, prije svega onih koje su im, kao one tipa *Pérko*, najrodnije po izrazu i, drugo, razlikama u značenjskom sadržaju između tvorenica tipa *Péro* i tipa *ždéro* iako među njima nema razlike u načinu oblikovanja tvoreničke strukture. Tek se iz potpunije analize očituje potreba da se tvorbeni i značenjski fenomeni i terminološki razgraniče jer se u tvorenicama jednog tvorbenog načina ne ostvaruje značenjska vrijednost samo jednog predznaka. Kako svakom terminologizacijskom činu mora prethoditi definiranje sadržaja onoga što terminom treba biti označeno, iscrpnije ću prikazati način tvorbe i značenje tvorenica tipa *Péro*, najprije prema dosadašnjem opisu, potom kakav bi trebao biti opis i jedne i druge razine njihove prirode.

II. Tvorbeni način tvorenica tipa *Péro*

I. Dosadašnji opis

U našoj je literaturi opis tvorbenog načina tvorenica tipa *Péro* ostao u sjeni opisa njihova značenjskog sadržaja. Površnim zagledanjem u tvorbenu strukturu hipokoristika tipa *Péro* na jednoj i hipokoristika tipa *Pérko* (*Pérac*, *Pèrāk*, *Pèran*, *Pèras*, *Pèrāš*, *Pèrat*, *Pèrica*, *Pèrić*, *Pèrīš*, *Pèriša*, *Pèroje*, *Pèroš*, *Pèrota*, *Pèrša*, *Pèrut* itd.) na drugoj strani njihovi su dočeci, tj. -o u *Péro* i -ac, -ak, -an, -as, -aš, -at, -ica, -ić, -iš, -iša, -ko, -oje, -oš, -ota, -ša, -ut u svih ostalih, protumačeni kao morfemi istoga reda. Zanimljivo je razlika između starijih gramatika koje sve ove morfeme nazivaju nastavcima i novijih koje ih nazivaju sufiksima jer je razlika samo terminološke prirode. Bitno je što i jedne i druge opisuju tvorenice tipa *Péro* i tvorenice tipa *Pérko* (*Pérac*, *Pèrāk*, *Pèran*, *Pèras*, *Pèrāš*, *Pèrat*, *Pèrica*, *Pèrić*, *Pèrīš*, *Pèriša*, *Pèroje*, *Pèroš*, *Pèrota*, *Pèrša* ili *Pèrut*) kao tvorenice tvorene istim tvorbenim načinom. Po tome među njima nema razlike ni u oblikovanju osnove kao drugog tvorbenog elementa u tvoreničkoj im strukturi jer pripisuju osnovi u *Péro* i osnovi u *Pérko* isto svojstvo, tj. da su nastale pokraćivanjem od osnovnice *Pètar* i da su zbog toga *Péro* i *Pérko* usporedne tvorenice, tvorenice istog stupnja tvorenosti.

Jednoj je ovakvoj tvorenici struktura protumačena procesom njezina nastanka: na početku je pokraćivanje »temeljne riječi«, slijedi dodavanje nastavka na jednosložnu pokratu a proces završava prozodemskim uobličavanjem tako dobivene postave »uzlaznim akcentom na prvom slogu«, kako se jasno razabire iz Maretićeva opisa.¹¹ Ovakav je opis samo opis slijeda kojim su se u jezičnom razvoju pojavljivali tvorbeni elementi u tvorbenim modelima od po-

¹¹ GTM 383.

kraćivanja kao prajezičnog modela,¹² prilagođenog pokraćivanju složenih sve-slavenskih imena, preko morfološke stilizacije nastavcima -o, -e ili -a u raspadu praslavenske zajednice¹³ do konačnog oblikovanja dvosložnice dugouzlaznim naglaskom nastalim raslojavanjem prozodemskog sustava štokavskog idioma još u njegovu predmigracijskom rasporedu na srednjojužnoslavenskom prostoru.

Opis upućuje na nekadašnju jezičnu stvarnost jer mu je u prvom planu opisa način oblikovanja osnove tvoreničke strukture, dakle segmenta kojim je kao jedinim tvorbenim signalom u tvoreničkoj postavi započeo razvoj ovih tvorenica¹⁴ pravcem sve složenijeg načina oblikovanja njihove strukture. Maretić štoviše izjednačuje opis načina tvorbe *imenica od dragosti* tipa *Bóžo* s opisom načina na koji pokraćivanjem »temeljne riječi« nastaje njihova osnova.¹⁵ Jednosložna postava nastala pokraćivanjem s vremenom je gubila snagu tvorbenog elementa i to, prvo, pojavom drugih elemenata u tvorbi tvorenica ovojga tvorbenog načina, odsječnih i nadodsječnih, tvorbenih¹⁶ i morfoloških¹⁷ te njihovim svojevrsnim suodnosom u tvoreničkim strukturama, drugo, pojavom kršćanskih imena koja su se zbog drugačije fakture u odnosu na sveslavenska dvočlana imena pokraćivala u našem antroponimikonu toliko raznoliko, posebno nakon 16. stoljeća, da se u raznolikostima zatrla nekadašnja zakonitost i, treće, pojavom apelativnih tvorenica tvorenih ne samo od dvosložnih nego i od jednosložnih osnovica, dakle bez pokraćivanja, kao u primjera *báka* od *bāba*, *gláša* od *glāva*, *pópo* od *pòp*, *striko* od *stríc* itd. Metaforično bismo mogli reći da je opis ovih tvorenica kakav je u našoj literaturi isto što i opis kakve vremenšne katedrale kad bismo potisnuli iz prvoga plana raskošnu arhitekturu gornjih slojeva njezina zdanja i umjesto sklada među oblicima različitih stilova graditeljstva epocha u kojima je s vremenom dograđivana opisali tlocrtne vrijednosti ruševine na kojoj je sagrađena kao njezino glavno arhitektonsko obilježje.

¹² Osim u grčkom pokraćivanje složenih imena javlja se i u jezicima ostalih indoeuropskih naroda, Maretić 1886, 81/102-104; usp. Rodić 1976, 134.

¹³ Bošković 1978, 442.

¹⁴ *Mirь, Radь, Stanь, Vladь* »najstariji je tip praslavenskih skraćenih imena«, Bošković 1978, 441; usp. Maretić 1886, 82/134-135.

¹⁵ Na korpusu od nekoliko stotina dvočlanih slavenskih imena (Maretić 1886, 81/113-135) oblikovana su dva načina pokraćivanja koja, prema GTM (383-385), navode sve naše gramatike.

¹⁶ Sufiksacija jednosložnih pokraćivenica pridjevskim sufiksom -jь po vremenu nastanka drugi je model u oblikovanju ovih tvorenica. Kako se u toj tvorbi nepalataliziraju, kao u primjera *Dešь, Gradь, Milь, Nježь, Vladь*, palatalnim se suglasnicima pripisuje svojstvo nositelja izraznih i značenjskih vrijednosti tvorenica, v. Železnjak 1969, 32, s osloncem na literaturu koju navodi; usp. Bošković 1978, 442.

¹⁷ Zbog uloge koju imaju u tvorbi Skok nastavke -o, -e i -a smatra hipokorističnima, RPS s. v. -e², -iš, -o⁴ itd.

2. Kakav bi trebao biti opis

Umjesto opisa tvorbe ovih tvorenica opisom tvorbenih elemenata kako su oni nastajali u procesu razvoja treba ove tvorenice opisati suodnosom tvorbenih elemenata u tvoreničkim strukturama na kraju razvojnog ciklusa modela njihove tvorenosti i shvatiti da je svaki njihov element tek dio strukture¹⁸ i da ni jedan od njih ne može sam ostvarivati svojstvo cjeline kojoj pripada.¹⁹ Jedno je opišemo li ih kako se tvore, tj. kako nastaju u tvorbenom procesu, drugo je opišemo li ih kako su tvorene, tj. kakve su im osobine kao rezultat tvorbenog procesa. Nevažno je hoćemo li onaj prvi način opisa nazvati dijakronijskim, a ovaj drugi sinkronijskim, a ako to s pravom i učinimo, onda moramo biti oprezni u vrijednosnom sudu jer svakim od ova dva pristupa otkrivamo tvorenicama jedno od dva lica prirode njihove tvorenosti,²⁰ sve u zavisnosti od toga promatramo li pojavu kao slijed ili kao rezultat promjena u jezičnom vremenu. Sigurno je samo da naša literatura ove tvorenice, onako kako se javljaju danas, nije opisala kao ukupnost tvorbenih postupaka, da im nije otkrila skrovitije dijelove mehanizma kojim su tvorene, da im način tvorbe nije razgraničila od načina tvorbe svih ostalih tvorenica istog značenjskog polja i da im zbog svega toga tvorbenu posebnost nije označila posebnim terminom.

Sa stajališta kako su tvorene i kako se danas tvore, dakle sa sinkronijskoga stajališta, tvorenice tipa *Ívo, médo, zgrčo* prepoznatljive su po tri izrazne vrijednosti u tvorbenoj strukturi. Prva je dvosložnost postave. To je njihova najprepoznatljivija i najpostojanija vrijednost. Ostvaruje se u svim hrvatskim govorima, u oba roda i to bez obzira na razlike kojima se ostvaruje njihova tvorenost drugim dvama tvorbenim elementima. Po toj ih je vrijednosti lako razgraničiti od trosložnih, četverosložnih i peterosložnih tvorenica bilo koje nijanse hipokorističnosti i bilo kojeg načina tvorbe, tj. od onih sufikslnih tipa *Ívānko*, od onih sufikslno-prefikslnih tipa *nesigúrko* ili od onih složeno-sufikslnih tipa *dugòuško*.

Druga tvorbeni vrijednost jest fleksem. Raznolikost ovog elementa očituje se na dva načina. Prva je da su tvorenice morfološki oblikovane flekse-

¹⁸ »Znak je materijalno funkcija svojih sastavnih elemenata, ali jedini način da se ti elementi definiraju kao sastavni elementi sastoji se u tome da se oni identificiraju unutar određene jedinice u kojoj vrše integrativnu funkciju«, Benvenist 1974, 135.

¹⁹ Zato nije valjana tvrdnja da »ima primjera gdje hipokoristična imenica nije pokraćena, već je sam taj akcent znak da je hipokoristična: *ágo, bégo, bráto, glúho, pópo, kráva* od *aga, beg, brat, gluh, poþ, krava*«, GTM 384. Takva je i tvrdnja da je »hipokoristički osjećaj vezan za dugi uzlazni akcent« i da tog osjećaja »nema ako je drugi akcent na osnovnom vokalu«, RPS s. v. -o⁴.

²⁰ Usp. tvrdnju da istraživač može to bolje protumačiti neku jezičnu pojavu u mirovanju ako joj poznaje faze u kretanju i da se sinkronijska i dijakronijska istraživanja »podupiru i dopunjuju«, Budagov 1977, 22.

ma -o, -e ili -a. Druga raznolikost jest njihova raspodjela. Fleksemi -o i -a obično stoje u mocijskoj opoziciji: -o za oznaku muške osobe (tip *Ívo*) i -a za oznaku ženske osobe (tip *Íva*). Fleksem -e najčešće je morfološka oznaka za mušku osobu i javlja se usporedno s fleksemom -o (tip *Íve/Ívo*), ali ima primjera da su njime oblikovane i tvorenice koje označavaju žensku osobu (tip *Káte*). Neke druge raznolikosti malo značajne za temu o kojoj je ovdje riječ neću spominjati.²¹ Najvažnije je da se i po morfološkom obilježju razlikuju tvorenice ovoga tvorbenog načina od tolikih drugih dvosložnih tvorenica istih ili sličnih značenjskih osobina, prije svega od onih tvorenih jednosložnim sufiksima na suglasnik: -ac (tip *Níkac*), -ak (tip *Pèrāk*), -an (tip *Ràdan, zèkan*), -aš (tip *Ĵūrāš*), -at (tip *Mijat*), -en (tip *Dràžen*), -ić (tip *Milić*), -un (tip *Miċūn*) itd.

Treći tvorbeni element tvorenica ovoga tvorbenog načina, tj. nadodsječni dio njihova izraza, posebno je raznolik. Kad se uzme u obzir cjelokupan hrvatski korpus, standardni i nestandardni, stalna je samo vrijednost da im je prvi slog dug.²² On može biti naglašen i nenaglašen. Naglašen se slog ostvaruje različitom intonacijom: uzlazno (u novoštokavskim govorima, otud i u jezičnom standardu, tip *Ívo*), silazno (u nekim čakavskim govorima, tip *Ĵūre*)²³ ili zavinuto (u nekim slavonskim govorima, tip *Pěro*).²⁴ Kad je nenaglašen, tvorenicama se nadodsječci ostvaruju kao u primjera *Lōvrě, Lūcā, Mīkđ* itd. u nekim čakavskim govorima.²⁵ Ovakva je prozodemska šarolikost svojstvena samo tvorenicama ovoga tvorbenog načina. Po toj se šarolikosti razlikuju i od preostalih tvorenica hipokorističnog značenja, tj. od izvedenica kao što su *Bđsko, Ĵđsko, Mătko, Miško, Rătko, Srěčko, Stjěpko, Vlătko* itd. koje su dvosložne kao i *Bóžo, Ĵóso, Mătó, Mišo, Rátó, Srěčo, Stjépo* i *Vlădo* a od ovih se ne razlikuju ni nastavkom.

S obzirom na ova tri tvorbeni elementa možemo reći da su u odnosu na sve ostale tvorenice posebnog načina tvorbe u hrvatskom jezičnom standardu one tvorenice koje su dvosložne, koje završavaju na -o, -e ili -a i kojima je dugouzlazan naglasak na prvom slogu. Svaki je od ova tri tvorbeni elementa tvorben samo onda kad se ostvari istovremeno s ostalima.²⁶ Po njihovu suodnosu u tvoreničkoj strukturi tvorenice *Péro* i *zlóčo* nisu tvorbeno rastavljive onako kako su tvorbeno rastavljive na sufiks i na tvorbenu osnovu njima naj-

²¹ Npr. one tipa *Íva, Pěra, prika* koje pripadaju istom tvorbenom načinu kao i tvorenice *Ívo, Péro, priko*.

²² Kad izuzmemo one tipa *Pěra*.

²³ RHŠ s. v. *Jūre*.

²⁴ Sekereš 1973, 335.

²⁵ RHŠ.

²⁶ Po ovoj osobini ovom tvorbenom načinu pripadaju i tvorenice tipa *Pěra*, v. Bjelanović 2001, 34.

srodnije izrazom dvosložne sufiksalne tvorence *Pérko* i *zlòčko* kojima se u sjeni dvaju jakih tvorbenih signala nalaze svi ostali signali, među njima i nadodsječak. Odmiličnost njihova značenja prepoznatljiva je bez obzira na to ostvaruje li im se ova ili ona nadodsječna vrijednost: naglasak tvorbenog tipa kao u već spomenutih *Bòško*, *Stjèpko*, *Vlätko*, naglasak nastao sonantnim duljenjem kao u *Gòjko*, *Mírko*, *Stânko* ili naglasak tvorence od koje su tvorene kao *Bérko* < *Béro*, *Bórko* < *Bóro*, *Slávko* < *Slávo* itd. Svaki je od ova tri naglasaka sustavan, ali je svakomu sustavnost posebne prirode. Poput tvorence *Ívko*, kojoj je u leksikografskoj literaturi pored *Ívko* i *Ívko* potvrđen i naglasak *Ívko*, i druge se tvorence velike čestote javljaju u komunikaciji sa sva tri nadodsječka i to tako da razliku ne primjećujemo. Budući da je naglasak bitan dio iz sudnosu tvorbenih elemenata u tvoreničkim strukturama tipa *Péro*, *zlóco* i da naglasak nije rastavljiv kao što su rastavljivi odsječni dijelovi izraza, ove je tvorence moguće rastaviti samo morfološkom analizom na nastavak i na morfološku osnovu.²⁷ Ovo svojstvo bitno određuje posebnost njihove tvorbene prirode.

3. Termin za tvorence ovoga tvorbenog načina

Tvorenicama tipa *Ívo*, *Íve*, *škiljo* za oznaku muške osobe, tipa *Íva*, *Káte*, *škilja* za oznaku ženske osobe, tipa *Íva*, *lùda* za oznaku i muške i ženske osobe, kakve su samo u novoštokavskim govorima i u hrvatskom jezičnom standardu, potrebno je metajezičnim znakom označiti izrazne i tvorbene vrijednosti jer su one, kako je pokazala i prethodna analiza, vrlo slojevite: morfološki, prozodemski i tvorbeno. Od svih termina na koje sam pomišljao da bi mogli ne samo točno označiti tvorbene vrijednosti ove vrste tvorenci, jasno ih odvajajući od vrijednosti ostalih vrsta tvorenci, dakako i onih koje su im bliške po tvorbenoj strukturi, nego i definirati prirodu njihove tvorenosti, najprikladnijim mi se čini termin *pokračenice*.

Prednosti su mu što je jednočlan, što mu u uporabi mogu biti svi paradigmatički oblici, što se od njega tvori glagolska imenica (pokračivanje) i posvojni pridjev (pokračenični), što je razlikovan s jedne strane u odnosu na pravopisni termin *kratice* i s druge strane u odnosu na *izvedenice*, odnosno *složenice*, termine u našem tvorbenom nazivlju za druga dva tvorbena načina, i što se javlja u terminologiji drugih indoeuropskih jezika, npr. u njemačkom (Kurzname), talijanskom (accorciativo) ili ruskom (sokraščennoe imja) za oznaku izraznih i tvorbenih vrijednosti tvorenci²⁸ koje u odnosu na druge tvorence imaju u njihovu tvorbenom sustavu isto mjesto kakvo u našem jeziku imaju one tipa *Péro*. Nedostatak mu je što pogrešno upućuje na pokračivanje kao

²⁷ Još neke razlike v. u Bjelanović 2001a, 337.

²⁸ Za oznaku značenjskog sadržaja ovakvih tvorenci postoje u tim jezicima drugi termini: Kosename (u njemačkom), vezzeggiativo (u talijanskom) i laskatel'noe imja (u ruskom).

način kojim ove tvorenice nastaju od osnovnica jer je, kako je već rečeno, pokraćivanje kao prajezični i praslavenski model u našem jeziku s vremenom izgubilo snagu tvorbenog elementa. Tako je npr. tvorenica *Bógo* pokraćenica²⁹ i kad se tvori pokraćivanjem od osobnog imena *Bogoslav* i kad se tvori od imenice *Bôg*, dakle bez pokraćivanja.³⁰

Ostavljam otvorenim pitanje ne bi li koji drugi termin potpunije odgovarao zahtjevima da bude jednostavan, jednoznačan, razlikovan i da uza sve to izaziva još i asocijaciju na glavne tvorbeno osobine tvorenica kojima bi bio oznakom. Zato ističem prije svega potrebu da se u opisu pokraćenica *Ándro*, *Ívo*, *Pèra*, *séka*, *zéko* itd. kao i pokraćenica *bále*, *cóle*, *čùpa*, *kljájjo*, *kùsa*, *šèpa*, *šúšlje*, *šünja*, *zgrčó*³¹ itd. razluče tvorbeno od značenjskih vrijednosti jer sve one po načinu tvorbe pripadaju istoj tvorbenoj kategoriji, a zbog razlike koja postoji među njima u značenjskom sadržaju razlikuju se pripadnošću različitim značenjskim kategorijama imenica.

III. Značenje tvorenica tipa *Péro*

I. Dosadašnji opis

Za razliku od opisa tvorbenog načina naša novija literatura pokraćenicama opisuje značenje drugačije od opisa kakav je u starijoj literaturi, posebno onoj gramatičkoj. Maretić od tridesetak muških i isto toliko ženskih apelativnih tvorenica za neke od onih kao što su *bálo*, *crnjo*, *glúho*, *góljo*, *gúro*, *kínjo*, *lípso*, *zlóco*, *ždéro* itd. kaže »da se govore u šali«³² kako bi imao oslonac tumačenju da su i one »imenice od dragosti«, jer im u značenjskom planu znaka nije pakost da označenici budu označeni kakvim negativnim svojstvom.

U novijim je gramatikama značenje ovih tvorenica drugačije protumačeno. Po značenjskom su sadržaju razgraničene na one s pozitivnim i na one s negativnim konotacijskim predznakom. Tako Babić s razlogom tvrdi da su tvorenice kao što su *blénto*, *bléso*, *čúpo*, *célo*, *ćóso*, *drónjo*, *jádo* itd. »većinom jače ili blaže pogrđnice«.³³

²⁹ Odsad ću se češće služiti terminom *pokraćenice* da izbjegnem perifrazični način identifikacije ovih tvorenica prema vrsti njihove tvorenosti.

³⁰ Kao u Šenoinu primjeru »Hrvatska je zemlja prebogata, lozu našu Bogo blagoslovi«, RSA s. v. boga.

³¹ Sve se ove apelativne tvorenice javljaju i kao osobni nadimci.

³² GTM 384.

³³ GSB 256.

2. Kakav bi trebao biti opis

U opisu izraza pokraćenica nije moguće zaobići značenje³⁴ koje one imaju svojevrsnim rasporedom signala u tvoreničkim strukturama, ali isto tako nije moguće u opisu njihova izraza, s obzirom na način kako su tvorene, opisati sve značenjske vrijednosti kakve bi im opisala semantika ili logika i razvrstati ih u povelik broj skupina prema vrsti značenjskog polja i prema razlikama koje po jačini naboja postoje među pokraćenicama i s pozitivnim i s negativnim predznakom.

Značenje pokraćenica tipa *Péro*, dakle onih koje pripadaju leksičkom sloju osobnih imena, treba odvojiti od značenja svih ostalih pokraćenica. U strukturi njihova značenjskog kompleksa dvije su značenjske sastavnice. Jedna je ona kojom se ostvaruje identifikacija, druga je ona kojom se ostvaruje odnos prema označeniku. Identifikacijska sastavnica ima samo značenje *osobno ime*, dakle značenje bez značenja jednako kao i osobno ime od kojeg je tvorena. Njome se samo razlučuje osoba od osobe, npr. *Béro* od *Pérē*. Zato su sva osobna imena ovoga tipa tvorenosti hipokoristična po značenjskom sadržaju. Značenje bismo im mogli nazvati značenjem tvorbenog načina kojem pripadaju.

Osobna su imena najdeblji sloj pokraćeničnog leksika. Rijetka su osobna imena od kojih nije ostvarena ni jedna pokraćenica, sasvim je malo onih samo s jednom pokraćenicom, od osobnih imena velike čestote tvori se desetak pokraćenica, a od onih vrlo velike čestote kao od osobnog imena *Petar* i nekoliko desetaka tvorenicu ovoga tvorbenog načina. Uloga im se u našem tvorbenom sustavu ne ogleda samo brojnošću primjera nego i činjenicom da se zbog fonotaktičke jednostavnosti njihovih postava od njih tvore druge tvorenice, prije svega one sufiksalnog tvorbenog načina, osobna imena, prezimena i nadimci, osobni i obiteljski.³⁵ Tako u gnijezdu osobnog imena *Pētar* od blizu 900 tvorenicu ima natpolovičan broj onih tipa *Pérko* i onih tipa *Perāšinić*. Tvorenica je u jednih tvorena neposredno od pokraćenice (tj. *Péro* → *Pérko*), u drugih je lanac uzastopnih sufiksacija započet sufiksacijom pokraćenice (tj. *Péro*

³⁴ Strukturalistički orijentiranim lingvistima samo se plan izraza »činio pogodnim da se izolira i zatvori u sistem« zato što je »pristupačan i fizikalnim parametrima izmjerljiv«, dok se plan značenja odupire »svodenju na zatvorene i stalne strukture« jer je »promjenjiv i usko vezan s izvanjezičnim univerzumom«, Škiljan 1976, 96/97; Opis jezičnog znaka mnogi bi lingvisti htjeli svesti samo na opis njegova izraza i što sve nisu činili da bi izbjegli opis njegova značenja. Svi su ti naponi bili uzaludni jer se izraz i značenje definiraju uzajamno jedan drugim, tvrdi Benvenist 1974, 136.

³⁵ Vrlo je velik broj prezimena tipa *Grigo* i osobnih nadimaka tipa *Škiljo*. Složen odgovor na pitanje kako im treba protumačiti način tvorbe kao prezimenskih i nadimačkih leksema i kakav im je značenjski sadržaj u svakom od ova dva antroponomastička sloja prelazi okvir teme kojom se bavi ovaj članak. Napomenom želim samo upotpuniti tvrdnju da je važnost pokraćenica u izravnoj vezi s čestotom kojom se one javljaju u našem leksiku.

→ *Përās* → *Perāšin* → *Perāšinić*).³⁶ Kad svemu ovomu dodamo da se u okomici jezičnog razvoja pokraćivanje kao model tvorbe ostvario najprije u leksiku osobnih imena i da su se po ovom modelu tek kad je usavršen tvorile apelativne tvorenice, onda imamo toliko razloga zbog kojih opis značenja antropomastičkih pokraćenica, dakako preko opisa njihova izraza, mora biti na posebno istaknutom mjestu.

Apelativne se pokraćenice razlikuju od pokraćenica tvorenih od osobnih imena jer značenjem pripadaju skupinama s različitim konotacijskim predznakom. Značenje im zavisi od značenja leksema iz osnove pokraćenične strukture. Jasnije se izdvajaju dvije skupine. Velika je skupina onih tvorenih od imenica: imenica za oznaku rodbinskih veza kao *bráco*, *ćáko*, *djédo*, *dješó*, *ródo*, *striko*, *tájo*, *újo* itd., imenica za oznaku životinja kao *ćújo*, *dóro*, *gávuro*, *jázo*, *mágo*, *médo*, *míjo*, *vóko*, *vúko*, *zéko* itd. ili imenica drugačijeg značenja kao *ágo*, *bégo*, *brico*, *ćóvo*, *góso*, *hádžo*, *ljúdo*, *póbro*, *pópo*, *priko*, *účo* itd.³⁷ Svima je značenje pozitivnog predznaka. Još je veći broj pokraćenica druge skupine. U njoj se tvorenicama tvorba ostvaruje ili od pridjeva kao u primjera *bálo*, *blénto*, *bléso*, *crńjo*, *ćúpo*, *ćélo*, *ćóro*, *ćóso*, *drónjo*, *glúho*, *góljo*, *jádo*, *kilo*, *kljáko*, *krézo*, *kržljo*, *prńjo* itd. ili od glagola kao u primjera *búljo*, *cvrńko*, *dóšljo*, *kénjo*, *kézo*, *lápo*, *séro*, *šépo*, *škíljo*, *tépo*, *úsro*, *zgřčo* itd. Budući da su ovi motivirani kakvim nepoželjnim svojstvom označenika, značenjski se razlikuju od onih tvorenih od imenica³⁸ i značenje im je sasvim oprečno po konotacijskom predznaku. Tako se i pokraćeničnim tvorbenim načinom, jednako kao i svim drugim načinima tvorbe, ostvaruju tvorenice koje pripadaju različitim značenjskim kategorijama.

Povelik je broj tvorenicama kojima se značenje očituje tek u kontekstu, jezičnom ili izvanjezičnom. Tako se npr. tvorenica *klémpto* značenjem razlikuje označava li kakvu domaću životinju ili označava kakvu osobu klempavih ušiju. Između tvorenicama koje su po značenjskoj jasnoći na krajnjim dijelovima značenjske ljestvice nalaze se u neprekinutom slijedu nemjerljivih razlika skupine tvorenicama u kojih značenjski signali za identifikaciju i kvalifikaciju stoje po jačini naboja u posebnom odnosu. Takve nije moguće jednoznačno opisati i svrstati ih u semantičke sustave.³⁹

³⁶ Bjelanović 1995, 66.

³⁷ Navodim samo pokraćenice muškoga roda i samo one na -o.

³⁸ Imenice u osnovi tvorenicama *trbo* ili *zúba* imaju pridjevsko značenje jer označavaju osobe koje se po onome što je imenicom označeno razlikuju od ostalih. Zato *trbo* znači »čovjek velika trbuha«, a *zúba* »žena koja ima velike zube«, v. RSA s. v. zúba.

³⁹ Behavioristi smatraju da se svaki pokušaj semantičkog opisa »svodi na neki oblik pozivanja na izvanjezični univerzum« (Škiljan 1976, 106) i da se u tumačenju značenjske strane jezika javlja opasnost od analize po subjektivnom kriteriju (Ivić 1983, 137).

3. Termini za oznaku značenja

U našoj literaturi postoje dva para termina kojima može biti označen značenjski sadržaj i pokraćeničnih tvorenicama i tvorenicama svih ostalih tvorbenih načina. Jedan su par hipokoristik i odmilica kao njegov prijevodni ekvivalent. Hipokorističnog (odmiličnog) značenja jesu sve pokraćenične tvorenice tipa *Péro* i tipa *médo*. Takvog su značenja i sve sufiksalske tvorenice tvorene sufiksom -ac (*Pérac*), -ak (*Pèrāk*), -an (*Pèran*), -as (*Pèras*), -aš (*Pèrāš*), -ko (*Pérko*) itd. i sve apelativne tvorenice tvorene nekim od sufiksa s hipokorističnim značenjskim potencijalom, sufiksom -ac (*bràtac*), sufiksom -ak (*s̀nak*), sufiksom -an (*strìkan*), sufiksom -iša (*màliša*), sufiksom -ko (*ùjko*) itd. Takvog su značenja i sufiksalsko-prefiksalske, npr. *bezazlénko*, i složeno-sufiksalske tvorenice, npr. *dugòuško*.

Drugi su par pejorativ i pogrđnica kao njegov prijevodni ekvivalent. Pejorativnog (pogrđničnog) značenja jesu apelativne pokraćenične tvorenice tvorene od pridjeva (tip *ćóro*) ili od glagola (tip *šúšlje*). Ovoga su značenja i sve sufiksalske i složeno-sufiksalske tvorenice kao što su *blebètaló*, *djevòjčura*, *lažòvčina*, *ljudèskara*, *maglùština*, *smušènjāk*, *sovùljaga*, *stihoklépac* itd. tvorene sufiksima kojima se značenjski potencijal ostvaruje u zavisnosti od značenja osnove tvorenične strukture.

IV. Zaključak

Onako kako se javlja u našoj literaturi hipokoristik nije metajezična oznaka samo za jednu jezičnu pojavu. Nejednoznačnost mu se upotrebe najbolje ogleda u opisu tvorenicama tipa *Péro* jer su im istim terminom označene i izrazne i značenjske vrijednosti. Razloge treba potražiti u tome što im je u prvom planu opisa bio opis njihova značenjskog sadržaja. Kako se vrstom značenja tvorenice tipa *Péro* ne razlikuju od onih tipa *Pérko*, literatura im nije uočila posebnost u načinu kojim su tvorene.

Ovaj tekst dokazuje, prvo, da se tvorenice tipa *Péro*, *újo* razlikuju načinom tvorenosti od svih ostalih istog značenjskog sadržaja, od onih sufiksalskih, tipa *Pérko*, *újko*, sufiksalsko-prefiksalskih, tipa *nesigúrko*, ili složeno-sufiksalskih, tipa *dugòuško*, drugo, da opis načina tvorbe svih tvorenicama treba odvojiti od opisa vrste njihova značenja, da svaku razinu tvoreničke strukture treba označiti posebnim terminom jer su izraz i značenje znaka dvije realnosti kojima se razlike jezične prirode opisuju različitim modelima opisa i, treće, da se pokraćenične tvorenice jednako kao tvorenice svih ostalih tvorbenih načina razlikuju vrstom značenjskog predznaka, tj. da su ili hipokoristici kao *Péro*, *újo* ili pejorativi kao *jádo*, *ždéro*.

Hipokoristik je jednoznačan termin samo kad služi za oznaku vrste značenja i kad u toj ulozi stoji u suodnosu s ostalim terminima za oznaku značenja obilježenog ovim ili onim predznakom, tj. s terminima deminutiv, augmentativ i pejorativ. Razdvajanjem izraznih i tvorbenih od značenjskih signala možemo tvorenicama potpunije odrediti jezične vrijednosti i definirati ih terminološki. Po načinu tvorbe *Péro* i *ždéro* su pokraćenice, ali se razlikuju po značenjskom sadržaju, *Péro* je hipokoristik (odmilica), *ždéro* je pejorativ (pogrdnica). U drugačijem su odnosu tvorenice *Péro* i *Pérko*. Po načinu tvorbe pripadaju različitim tvorbenim kategorijama, *Péro* je pokraćenica, *Pérko* je izvedenica, ali im je značenje iste vrste obilježenosti, *Pérko* je hipokoristik jednako kao i *Péro*. Zato terminološko pitanje nije samo terminološke prirode.

Literatura

1. Djela navedena kraticom

- GBB Babić, Brozović, Moguš, Pavešić, Škarić, Težak 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU-Globus.
- GBZ Barić, Lončarić, Malić, Pavešić, Peti, Zečević, Znika 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- GSB Babić, Stjepan 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: JAZU-Globus.
- GTB Težak-Babić 1996. *Pregled gramatike hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- GTM Maretić, Tomo 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- RHŠ Hraste, Šimunović, Olesch 1979. *Čakavisch-deutsches Lexicon*, I. Wien: Böhlau.
- RMB *Prosvjetin imenoslov* 1984. M. Bosanac (ur.). Zagreb: Prosvjeta.
- RMŠ Šimundić, Mate 1988. *Rječnik osobnih imena*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- RPS Skok, Petar 1971–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.
- RSA *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika 1959–1989*, knj. 1–14. Beograd: SANU.

2. Djela navedena autorovim prezimenom

- BENVENIST, EMIL 1974. *Obščaja lingvistika*. Moskva: Progress.
- BJELANOVIĆ, ŽIVKO 1995. Tvorbeni prsten kao model opisa antroponomastičkih tvorenic. *Filologija*, 24–25. Zagreb.
- BJELANOVIĆ, ŽIVKO 2001a. Hipokoristici u ovostoljetnim hrvatskim gramatikama. *Drugi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova I*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

- BJELANOVIĆ, ŽIVKO 2001. Korpus i raspodjela antroponima tipa *Pèra*. *Folia onomastica Croatica*, knj. 10. Zagreb: HAZU.
- BOŠKOVIĆ, RADOSLAV 1978. Iz onomastičke derivacije i povodom nje. *Odabrani članci i rasprave*. Titograd: CANU.
- BUDAGOV, R. A. *Čto takoe razvitie i soveršenstvovanie jazyka*. Moskva: Nauka.
- IVIĆ, MILKA 1983. *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba.
- MARETIĆ, TOMO 1886. O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba. *RAD*, knj. 81 i 82. Zagreb: JAZU.
- RODIĆ, NIKOLA 1976. Lingvistička suština skraćivanja imena. *Prva jugoslovenska onomastička konferencija*. Titograd: CANU.
- SEKEREŠ, STJEPAN 1973. Antroponimija i toponimija Virovitice i okolice. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj. 3. Zagreb: JAZU.
- ŠKILJAN, DUBRAVKO 1976. *Dinamika jezičnih struktura*. Zagreb: Biblioteka Teka.
- ŽELEZNJAK, I. M. 1969. *Očerk serbohorvatskogo antroponimičeskogo slovoobrazovanija*. Kijev: Naukova dumka.

Vezzeggiativo come segno di denotazione del modo formativo e come segno della specie significato

Riassunto

Nella letteratura croata il vezzeggiativo non è considerato come segno solo per un fenomeno linguistico. Così ai sostantivi del tipo *Péro*, *zlóco* con il termine vezzeggiativo vengono marcati il significante ed il significato. Questo articolo dimostra come primo: che questi sostantivi sono stati formati in un modo formativo speciale, diverso dal modo in cui sono stati formati gli altri sostantivi dello stesso significato, prima di tutto diverso dal modo di formazione di quei sostantivi col significante più simile cioè da quelli di tipo *Pérko*, *zlòčko*. Come secondo, questo testo ci dimostra che in questi sostantivi bisogna distinguere la descrizione del significante dalla descrizione del significato perchè il significante ed il significato rappresentano diverse realtà del segno linguistico e per questo ogni livello deve essere segnalato da un termine particolare. Come terzo, con questo modo di formazione si realizzano strutture formative con diversi significati, così ad esempio *Péro* sarebbe un vezzeggiativo e *ždéro* un peggiorativo, anche se tutti e due sono accorciativi dal punto di vista formativo.

Ključne riječi: antroponimija, tvorba riječi, hipokoristik, osnova, sufiks, značenje

Key words: anthroponymy, word formation, hypocoristic, stem, suffix, meaning